

Verhalen

Verhalen

Peter Franken

Cover:

Chen Weiss, Netanya augustus 1961

Foto: Robert Löwe

Schrijver: Peter Franken

Coverontwerp: Peter Franken

ISBN 9789465018232

© Peter Franken 2024

Inhoud

Een 'model Arisch' meisje	7
Les nuits d'été	19
Dolle Mina	34
Peter, ich hab' keine Zigaretten	42
La Jinetera	65
Vivre comme il faut	76
Een relationele sabbatical	87
Afspraak in 'the Strand'	99
Je m'appelle Espérance	108
Wij willen nu naar Mondriaan	112
Jongens waren we	121
Dad's Army	129
Hold this bus for me	138
Mother Teresa en Sint Christoffel	150
The sound of silence	159
Dat mens van Joris	166
It's like the lady said to the bishop	181
De leukste groep	189

Een 'model Arisch' meisje

Marlene Dittmann zit in de trein die haar van Göttingen naar Berlijn moet brengen. Het is zondag 2 september 1928 en haar vriend, de joodse fysicus Stefan Löwe met wie ze een aantal jaren heeft samengewoond, heeft haar uitgeleide gedaan op het station. Marlene heeft niet veel bagage bij zich, alleen wat kleren en een aantal kleinigheden van persoonlijke aard. In de tijd dat ze met Stefan samenwoonde heeft ze altijd sterk op hem geleund, aanvankelijk vooral financieel maar later ook als volwaardige partner.

In de zomer van 1928 waren ze voor het laatst samen op vakantie geweest, zoals elk jaar naar de Prora Bucht op Rügen. De Frei Körper Kultur werd daar enthousiast beleefd en ze hadden het altijd heerlijk gevonden om naakt op het strand te lopen en in zee te gaan. In de omgeving van Göttingen was daar minder gelegenheid voor.

Marlene had besloten naar Berlijn te verhuizen en dat hield wat haar betrof onvermijdelijk het einde van hun ongedwongen en toch al wel langdurige relatie in. Ze was inmiddels 23 en had net haar studie Franse taal- en letterkunde afgerond. In plaats van werk te zoeken in het onderwijs had ze besloten het over een andere boeg te gooien en carrière te maken in het theaterleven. Ze liep er al een tijdje mee rond maar wilde hun laatste vakantie in Prora niet bederven door het eerder te vertellen.

Toen Stefan wakker werd, de ochtend nadat ze in zijn pension waren teruggekeerd, was Marlene al opgestaan en in de weer een ontbijt klaar te maken.

'Je bent er vroeg bij vandaag,' mompelde hij verbaasd. Anders was ze nooit zo matineus, moeilijk uit bed te krijgen vooral als ze naar een college moest. 'Ik kon niet goed slapen.' Ze oogde een beetje nerveus alsof ze ergens mee zat.

'Ze zal toch niet zwanger zijn,' schoot het door Stefans hoofd. Hoewel ze al ruim vier jaar een stel waren was de gedachte dat dit een relatie voor de menselijke eeuwigheid zou worden nooit in hem opgekomen. En bij haar ook niet, zo leek het. Een zwangerschap zou een complicatie betekenen, gewoon omdat alles tot nu toe onuitgesproken vrijblijvend was geweest.

Tijdens de inflatieperiode had Marlene duidelijk van hem willen profiteren. Ze was wat later een 'model Arisch' meisje genoemd zou worden en vond seks met een besneden man wel spannend, ook toen het nieuwtje er af was. Volgens zijn huisgenoten was ze een golddigger en dat niet alleen vanwege haar blonde haar en omdat Stefan toevallig over een klein beetje echt goud beschikte dat zijn vader hem had meegegeven toen hij uit Breslau naar Göttingen was verhuisd. Toen ze hem echter niet meer nodig had was ze gewoon gebleven en was hun omgang in alle opzichten gelijkwaardig geworden.

'Ik moet je wat vertellen,' zei ze, terwijl ze met een kopje thee bij hem op de rand van het bed kwam zitten. 'Ik heb besloten je te verlaten, al een tijdje geleden maar ik wilde het niet eerder zeggen zodat we nog gewoon samen op vakantie konden gaan. We hebben het daar altijd heel fijn gehad, hier thuis ook trouwens. Maar ik heb mijn studie nu afgerond

en jij gaat binnenkort promoveren. Daarna zullen ze je wel een professoraat aanbieden en blijf je voor altijd hier. Ik kan alleen lerares Frans worden op een school hier in dit stadje. Ik klink natuurlijk een beetje harteloos maar ik wil ook aan mezelf denken. We zijn geen van beiden ooit van plan geweest te trouwen, hebben het er zelfs nooit over gehad. Nu mijn studententijd erop zit moet ik verder met mijn leven. En daarvoor moet ik verhuizen. Ik ga naar Berlijn.'

'Wat wil je daar proberen te bereiken?' riep Stefan uit toen hij van de eerste verbazing was gekomen. 'Ach, ik heb mooie benen en een leuk gezicht,' was het luchtige antwoord. 'En ik kan best goed dansen en wel aardig zingen. Daar kom je een eind mee in een revue, zeker in Berlijn. En als ik daar eenmaal ben ingeburgerd lukt het me misschien wel om bij de UFA binnen te komen. Gewoon een klein rolletje. En als er meer films met geluid gemaakt worden in de toekomst kan mijn taalvaardigheid vast wel van pas komen: twee benen en een stem.'

'Ik ga niet direct weg hoor, blijf gewoon nog een paar weken als je dat goed vindt tenminste. En nu weet je in elk geval hoe de vlag erbij hangt wat mij betreft.'

'Je kan net zo lang blijven als je wilt, wat dacht je anders?' was Stefans reactie. Hij begon zich alweer een beetje te herpakken.

'Ik hoopte al dat je dat zou zeggen,' reageerde Marlene opgelucht, terwijl ze weer bij hem in bed kroop. 'Laten we nog een tijdje van elkaars aanwezigheid profiteren nu het nog kan.'

Stefan kon natuurlijk weinig anders dan zich in de situatie schikken. Zoiets had hij ook wel verwacht,

dat ze een eigen plan zou trekken nu ze was afgestudeerd. Een revue carrière was echter nooit in hem opgekomen. Hoewel ze beiden hun best hadden gedaan hun relatiebreuk zoveel als mogelijk te rationaliseren was het afscheid op het station behoorlijk emotioneel geweest. Stefan had haar nog wat geld meegegeven om de eerste maand in Berlijn te kunnen overbruggen in een pension op basis van kost en inwoning. Dan kon ze op zoek naar tijdelijk werk zonder zich zorgen te hoeven maken over haar directe levensonderhoud.

De overstap in Hannover verliep zonder problemen en tegen het einde van de middag arriveerde Marlene op Bahnhof Zoo. Ze had via een advertentie in de Berliner Morgenpost een kamer kunnen huren in een pension aan de Kleiststraße. Vanaf Zoo nam ze de U-2 naar Nollendorfplatz en liep vandaar met haar koffertje naar haar nieuwe woonadres, een pension voor alleenstaande vrouwen dat werd gedreven door Frau Lippertz.

Doordat Marlene niet op stel en sprong aan het werk moest kon ze een paar dagen de tijd nemen om Berlijn een beetje te leren kennen. Ze was er nog nooit geweest en kende er niemand. En intussen keek ze in de Morgenpost of daarin geschikte banen werden aangeboden. Na een week trof ze er eentje, bij een handelsmaatschappij met Franse clientèle. Er werd gevraagd om een secretaresse die de Franse correspondentie kon verzorgen. Dat was natuurlijk helemaal in haar straatje en Marlene had zich gehaast om met het bedrijf contact op te nemen. Zimmermann Import & Export bleek te zijn gevestigd in een groot kantoor aan Alexanderplatz,

gemakkelijk bereikbaar met de U-2. Ze werd er ontvangen door Herr Zimmermann zelf die al snel begreep dat hij te maken had met iemand die in elk geval overgekwalificeerd was op taalgebied. De vraag was alleen of ze ook snel kon typen. Dat was niet echt het geval maar Marlene had hem verzekerd dat het slechts een weekje tijd zou vergen om dit aan te leren. Onder dat voorbehoud werd ze per direct aangenomen tot het einde van de maand. Als ze inderdaad snel over de nodige secretariële vaardigheden zou beschikken werd het contract verlengd voor onbepaalde tijd met een wederzijdse opzegtermijn van een maand.

En zo was ze binnen een maand na aankomst gehuisvest en werkzaam op een kantoor in een baan die aansloot bij haar opleiding. Ze had het slechter kunnen treffen. Dit was echter slechts een eerste stap, ze was niet naar Berlijn gekomen om secretaresse te worden. Dan had ze nog beter lerares Frans kunnen worden op een school in Göttingen en misschien wel met Stefan kunnen trouwen. Maar voorlopig was de eerste stap gezet: ze was nu een ingezetene van de hoofdstad.

In het pension raakt Marlene bevriend met een leeftijdgenootje. Ze heet Ute Pickhahn en werkt in een cabaret bij Nollendorfplatz als lid van het ensemble. Ute leert Marlene tijdens de schaarse momenten dat haar avondbaan niet samenvalt met Marlenes dagbaan de danspassen die ze zelf elke avond moet uitvoeren. Meestal doen ze dat net na het avondeten. Na verloop van tijd gaan ze samen ook de zangnummers oefenen en zodoende wordt er als het ware een nieuw ensemble lid klaargestoomd

voor als er eentje mocht uitvallen. Als Lotte Lutz zwanger wordt en noodgedwongen moet vertrekken komt Ute onmiddellijk met haar protegée Marlene op de proppen. Omdat ze de vaste routine al beheerst wordt ze direct aangenomen. Marlene dient haar ontslag in bij Zimmermann en dreigt zo twee banen gedurende de opzegtermijn van een maand te moeten combineren. Zimmermann wil haar echter niet kwijt en stelt voor dat ze halve dagen komt werken en dan alleen de Franse correspondentie blijft doen. En zo werkt Marlene vanaf oktober 1929 overdag op kantoor en staat ze 's avonds in het cabaret Kit Kat Club als 'chorus girl'.

In de wereldwijde recessie na de Beurskrach in New York wordt ook Duitsland meegesleept en lijken de tijden van net na de oorlog terug te keren. Gelukkig blijft de inflatie ditmaal binnen de perken maar economisch gaat het al snel bergafwaarts en worden vele mensen werkeloos. Tot geluk van Marlene heeft dat niet zoveel invloed op de amusementsindustrie en blijven de klanten naar de Kit Kat Club komen. Maar Zimmermann gaat in 1930 failliet en vanaf dat moment moet ze van haar inkomen in haar avondbaan zien rond te komen. Zoals vele andere jonge vrouwen in het circuit besluit ze haar werkgebied wat te verruimen door tussen de nummers door klanten leuk bezig te houden en vooral veel dure drank te laten bestellen. De commissie die ze daarmee opstrijkt overstijgt al gauw haar reguliere inkomen. Ze heeft nu eenmaal een leuk gezicht en mooie benen, zoals ze Stefan indertijd al had voorgelaten. Helaas gebruikt ze die fysieke kenmerken nu niet in de oorspronkelijke context.

Marlene krijgt al snel een vaste bewonderaar, een welgestelde bankier die het thuis al geruime tijd niet meer naar zijn zin heeft en 's avonds liever de hort opgaat. Herr Bruckner heeft de nodige connecties in de stad en is zeker bereid om die ten behoeve van die leuke blondine met haar mooie benen aan te wenden. Zo kan hij haar in contact brengen met de Tanzmeister van het Metropol Theater, de man die de beslissende stem heeft in het aannamebeleid van nieuwe dansers en danseressen. Daar moet wel iets tegenover staan natuurlijk. En dus wordt Marlene zonder veel enthousiasme de maîtresse van Herr Bruckner. De Tanzmeister is een homo dus die is alleen geïnteresseerd in haar danskwaliteiten. Zo bereikt Marlene nog voor het einde van 1930 haar voorlopig doel: ensemble lid van het Metropol. En voortaan werkt ze aan de Friedrichstraße, een nettere buurt en vooral ook een beter publiek dan aan het Nollendorfplatz. Zodra ze zich zeker weet van haar nieuwe baan neemt ze afscheid van Herr Bruckner. Die had dat al lang zien aankomen en gaat gewoon op zoek naar een nieuwe jongedame waar hij wat voor kan betekenen.

In het Metropol worden na verloop van tijd ook Marlenes zangkwaliteiten herkend en mag ze chansons zingen die uit Frankrijk zijn komen overwaaien zoals 'Parlez moi d'amour' van Lucienne Boyer en 'Valentine' van Maurice Chevalier. Na de Machtergreifung door de nazi's wordt het gezelschap al snel 'geariseerd' door de joodse werknemers te ontslaan. Zoals altijd is de een zijn dood de ander zijn brood en de 'model Arische' Marlene vult een vacature die door een joodse collega is

achtergelaten. Plotseling is ze een prominent lid van het Metropol Theater gezelschap. In zingen en dansen heeft ze zich in de voorbije jaren ruim voldoende kunnen bekwamen om ook objectief gezien gekwalificeerd te zijn voor die promotie. Alleen de omstandigheden die haar deze kans bieden zitten haar aanvankelijk niet lekker, zeker als ze terugdenkt aan haar vroegere joodse partner Stefan. Die zal nu ook wel ontslagen zijn. Hoe zou het met hem gaan?

‘Niet te veel in blijven hangen,’ denkt ze al gauw bij zichzelf. ‘Ik moet leven en werken in de wereld waarin ik woon, een andere keuze heb ik niet. En als die wereld het Derde Rijk is waarbinnen ik lid ben van de Volksgemeinschaft, dan is dat maar zo.’

Nu ze wat meer op de voorgrond treedt ervaart Marlene al snel de belangstelling van een casting scout van de UFA. Ze mag in 1934 in Babelsberg komen auditeren voor een kleine bijrol en speelt zo in haar eerste film. De filmindustrie is al enige tijd volledig overgegaan op het produceren van geluidsfilms en met haar nauwkeurige dictie, gevolg van jaren zangervaring, is ze geknipt voor een carrière als filmactrice. Probleem is echter dat dit evenzeer geldt voor tientallen zo niet honderden andere aspirerende actrices. Ook nu geldt: zonder een protector kom je er niet. Zodoende blijft Marlene steken in kleine bijrollen die ze met haar baan bij het Metropol Theater moet zien te combineren.

Door een merkwaardig toeval valt in 1935 het oog van de machtigste protector die er in het hele land te vinden is op het gebied van kunst en cultuur op haar: Reichsminister Joseph Goebbels. Die heeft al

vele aspirerende actrices onderdak gebracht bij de UFA in ruil voor de gebruikelijke wederdiensten. Bij Marlene echter gaat zijn belangstelling niet zozeer uit naar haar smetteloze Arische uiterlijk maar naar haar academische achtergrond. Goebbels had zelf literatuurgeschiedenis gestudeerd en was in 1921 in Heidelberg gepromoveerd op een proefschrift over de 19e-eeuwse romantische schrijver Wilhelm von Schütz. Tijdens zijn promotie schreef hij een roman getiteld 'Michael' en twee toneelstukken: 'Blutsaat' en 'Der Wanderer'. Ook nu hij minister was en Gauleiter van Berlijn vond hij nog de tijd om te schrijven, inmiddels had hij al zes romans op zijn naam staan. Omgang met een aantrekkelijke vrouw die Franse taal- en letterkunde had gestudeerd bood hem een welkome vlucht uit het hectische leven dat hij als topnazi leidde, gewoon even als academici onder elkaar met iets heel anders bezig zijn in de luwte.

Totaal onverwacht krijgt ze op haar werk een telefoontje van een secretaresse op het Reichsministerium für Volksaufklärung und Propaganda, het bastion van waaruit Goebbels zijn invloed op de culturele wereld van het Derde Rijk uitoefent. Fräulein Dittmann wordt voor de volgende ochtend om 10 uur door de minister uitgenodigd voor een persoonlijk gesprek. Aanvankelijk verwacht ze dat er wel een gerieflijke sofa in de gesprekskamer klaar zal staan maar dan bedenkt ze dat voor dat type afspraken 10 uur 's ochtends wel erg ongebruikelijk is. Toch wel een beetje zenuwachtig meldt ze zich in het ministerie aan het Wilhelmplatz, tegenover de Reichskanzlei. Hier bevond ze zich in het centrum

van de macht, een plek die de meeste mensen voor alle zekerheid het liefst meden. Goebbels ontvangt haar hartelijk en doet zijn best haar op haar gemak te stellen. Hij blijkt een zeer charmante man, heel anders dan zijn publieke personage.

'Ik heb informatie over u ingewonnen en mij is gebleken dat u in Göttingen bent afgestudeerd in Franse taal- en letterkunde. Zo iemand tref ik al lange tijd niet meer in mijn omgeving. Eerst in mijn tijd als Gauleiter in Berlijn voor de Machtergreifung en nu als Reichsminister ga ik noodgedwongen om met mensen voor wie literatuur een volledig onbekend aandachtsgebied is. Vroeger waren het ruige arbeiders die we lid probeerden te maken van de SA en nu zijn het vooral saaie juristen. Ik zou graag weer eens een gesprek hebben over taal en literatuur en het lijkt me dat u daarvoor een uitstekende partner zou kunnen zijn.'

Marlene hoefde niet lang na te denken over haar antwoord. Wat deze potentaat voorstelde was een soort praatrelatie en alles was beter dan zijn zoveelste speeltje worden om aan een hoofdrol te komen.

'Dat lijkt me bijzonder aantrekkelijk,' zei ze en welbeschouwd meende ze dat ook nog. Voor haar gold eigenlijk hetzelfde als voor hem: ze miste het academische milieu en de omgang met geestverwanten aan de letterenfaculteit. Ze stak maar meteen van wal door hem te vragen naar zijn dissertatie en dat was een schot in de roos. Goebbels was duidelijk blij dat hij hierover eindelijk weer eens met iemand kon praten die kennis van zaken had. Het leidde tot de afspraak dat Marlene langs zou komen op het

ministerie wanneer hij een opening in zijn agenda had, gewoon als zakelijk afspraak. En uiteraard zou steeds voor koffie en sigaretten worden gezorgd, belangrijke dingen in het leven. Zijn secretaresse liet wel weten wanneer het hem schikte.

Zo leerde Marlene de man die door velen gezien werd als een griezel in een andere hoedanigheid kennen. Die van charmante causeur met veel kennis van levende en dode talen, hij bleek ook filologie te hebben gestudeerd. Ze kon hem maar net bijbenen in die gesprekken maar hij scheen er voldoening uit te putten. Zozeer dat hij haar als wederdienst in Babelsberg aanbeval, iets dat vrijwel overeenkwam met een dienstbevel. En zo kon het gebeuren dat Marlene onder vast contract kwam bij de UFA en haar baan bij het Metropol eindelijk kon opzeggen. Acht jaar na haar komst naar Berlijn had ze haar doel bereikt: ze was bij de film.

In de jaren die volgden zou ze een aantal hoofdrollen vertolken in films die specifiek voor het Duitse publiek waren bestemd. De belangstelling voor wat uit Babelsberg kwam was in het buitenland al snel na 1933 opgedroogd, het ging nu om het vermaak van de leden van de Volksgemeinschaft. Toen de oorlog uitbrak werkte Babelsberg gewoon door al werd het accent verlegd naar films met een patriotische inslag zonder dat er opvallend propaganda in werd bedreven. En in 1944 werd er zowaar een film in kleur gedraaid: 'Die große Freiheit nr. 7', waarin Marlene de rol van Anita vertolkte.

Ondanks dat Goebbels de film nadrukkelijk had gepromoot besloot hij uiteindelijk toch om deze niet in roulatie te brengen. 'Der Hauch von Melancholie

und Resignation, der auf dem Film liegt, und sein poetischer Realismus machen den Film zu einem Kunstwerk,' meende Goebbels maar voor Melancholie en Resignation was einde 1944 geen plaats in de Duitse bioscopen. Zodoende ging de film pas in september 1945 in première, in Praag waarheen men de UFA studio eerder had verhuisd wegens de oprukkende vijand uit het oosten. De film werd uiteindelijk een groot succes, niet in de laatste plaats vanwege de Schlagers die er in werden gezongen: 'Auf der Reeperbahn nachts um halb eins', 'La Paloma' und 'Beim ersten Mal, da tut's noch weh'.

Na de oorlog raakt Marlenes carrière tijdelijk in het slop. Ze heeft te zeer geprofiteerd van het NS-regime in de ogen van de Amerikanen om haar zonder meer te kunnen denazificeren. Pas in 1949 krijgt ze toestemming om haar werk als actrice weer op te pakken, na te zijn gekwalificeerd als 'Mitläuferin'. Dat lukt aanvankelijk nauwelijks tot midden jaren '50 de ARD series op TV gaat uitzenden waarin regelmatig kleinere rollen zijn weggelegd voor vrouwen van boven de vijftig. In die hoedanigheid zal Marlene Dittman ook voor het naoorlogse publiek nog lang een bekende verschijning blijven.

Als ze in 1980 definitief stopt met acteren zal ze zich een moment afvragen hoe het haar oude liefde Stefan is vergaan. In terugblik heeft ze het voltooiën van haar studie en het begin van haar carrière in Berlijn voor een belangrijk deel aan deze joodse fy-sicus te danken.

Als Goebbels daar ooit weet van heeft gehad, heeft hij dat in elk geval nooit laten merken.

Les nuits d' été

Op 1 juli 1948 hoort Chen Weiss dat haar vader David is omgekomen in de onafhankelijkheidsoorlog. Hij was actief als arts te velde in de regio Jeruzalem toen het gebeurde. Haar moeder Esther kwam het haar vertellen. Het land verkeerde in volstreekte chaos en overal werd gevochten waardoor het even had geduurd voor het bericht was aangekomen. David was al bijna een week eerder gestorven en ter plekke begraven conform de joodse tradities. Dat hij een seculiere jood was had men natuurlijk niet kunnen weten.

Chen was geboren in Jeruzalem waar ze woonde met haar moeder Esther Rosenblatt en haar vader David Weiss. Beide ouders kwamen uit een familie van kolonisten die zich begin 20^e eeuw in Palestina hadden gevestigd en waren daar zelf ter wereld gekomen. Chen behoorde zodoende tot de tweede generatie joden die in Palestina was geboren. Ze was pas acht jaar oud toen ze haar vader verloor. En Esther werd op haar 33^e weduwe: het gezinnetje Weiss betaalde een hoge prijs voor de stichting van de joodse staat Israël, zoals zovelen. Bij het uitbreken van de oorlog had David zijn gezin in veiligheid gebracht bij familie in Tel Aviv. Esther was violiste in het Palestijns Filharmonisch Orkest in Jeruzalem en David was als arts werkzaam in het Herzog ziekenhuis. Van concerten geven zou voorlopig weinig terecht komen. Beter maar een toevlucht zoeken in een gebied dat vast in joodse handen was en niet zoals Jeruzalem midden in Arabisch gebied.

Een collega, de violist Joachim Löwe die kort daarvoor tot het orkest was toegetreden, was met hen meegereisd om zich bij de broers van zijn schoonzus in Tel Aviv te vervoegen. Die bleken beiden aan de strijd deel te nemen maar daarvoor was Joachim te oud en sowieso ongetraind. Als Auschwitz overlever en inmiddels 43 jaar oud was het hem gegund uit de wind te blijven, voorlopig althans. Joachim had onderdak gevonden bij Karl Mendelssohn, mede eigenaar van het bedrijf JUKAM dat hem kort daarvoor door middel van een fictief dienstverband mogelijk had gemaakt te immigreren.

In 1949 waren de activiteiten van het orkest hervat, nu onder de naam Israëlich Filharmonisch Orkest met als nieuwe thuisbasis Tel Aviv. Niet alle leden hadden de oorlog overleefd maar de toestroom van nieuwe immigranten zorgde er al snel voor dat de bezetting weer op peil was. Door hun gezamenlijke vlucht uit Jeruzalem was er een zekere vertrouwelijkheid ontstaan tussen Esther en Joachim waardoor ze niet alleen collega's waren maar ook vrienden werden. Gaandeweg veranderde Joachims positie van huisvriend in die van Esthers nieuwe partner. Dat was zo geleidelijk gegaan dat Chen er als vanzelf in werd meegenomen. Ze vond Joachim een aardige man en kon goed met hem opschieten. Doordat ze zo jong was toen haar vader overleed had ze alleen maar kinderervaringen die aan hem herinnerden en daar kwamen nu echte meisjeservaringen met Joachim voor in de plaats. Toen hij uiteindelijk in 1950 bij hen introk was hij voor Chen eigenlijk al haar tweede vader. Doordat Esther nu niet langer als alleenstaande moeder de kosten